

کتاب‌شناسی فارسی هانری کوربن

هانری کوربن (۱۹۰۳-۱۹۷۸) فیلسوف فرانسوی و مفسر حکمت معنوی شیعه و «اسلام ایرانی» است. آشنایی او با سهروردی، مطالعات کوربن را جهت خاصی بخشید. نتیجه این مطالعات که با کوششی مستمر و فعالیتی خستگی‌ناپذیر توأم بود، تألیف و تصحیح و ترجمه کتب و مقالات متعدد است. او بیش از هر دانشمند غربی دیگر، به طبع و ترجمه و تحلیل آثار بزرگان اندیشه ایران و اسلام توفیق یافته است. از مجموعه آثار کوربن، پنج اثر به فارسی ترجمه شده که عبارت‌اند از:

۱. ارض ملکوت و کالبد انسان در روز رستاخیز

۲. انسان نورانی در تصوف ایرانی

۳. تاریخ فلسفه اسلامی

۴. روابط حکمت اشراق و فلسفه ایران باستان

۵. فلسفه ایرانی و فلسفه تطبیقی

نیز آثاری در تجلیل و تحلیل آراء این اندیشمند بزرگ به فارسی تألیف شده که عبارت‌اند از:

۶. در احوال و اندیشه‌های هانری کوربن

۷. جشن نامه هانری کوربن

۸. هانری کوربن: آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی

۱. ارض ملکوت و کالبد انسان در روز رستاخیز از ایران مزدایی تا ایران شیعی، ترجمه ضیاء‌الدین دهشیری، تهران، چاپ اول مرکز ایرانی مطالعه فرهنگها، ۱۳۵۸؛ چاپ دوم، کتابخانه طهوری ۱۳۷۴.

این کتاب از دو بخش اصلی تشکیل شده است. بخش نخست با عنوان «ارض ملکوت کالبد انسان در روز رستاخیز» بوده که شامل دو فصل است. کوربن، فصل اول را به «تصویر زمین در آیین مزدایی» اختصاص داده و از چهار قسمت تشکیل شده: ۱. زمین [به عنوان] فرشته ۲. زمین هفت کشور ۳. جغرافیای خیالی ۴. حکمت زمین و فرشتگان مؤنث «زمین».

فصل دوم با عنوان «سرزمین عرفانی هورقلیا» است که مرکب از چهار قسمت است:

۱. آهنگ فرونی یابنده: فاطمه (س) دختر پیغمبر (ص) و

سرزمین ملکوتی

۲. اقلیم هشتم

۳. هورقلیا، سرزمین وحی‌ها و رویاهای غیبی

۴. هورقلیا، ارض رستاخیز

کوربن در بخش دوم، از آثار یازده حکیم و عارف، مانند شهاب‌الدین یحیی سهروردی، محیی‌الدین ابن عربی، داوود قیصری، عبدالکریم جیلی، شمس‌الدین لاهیجی، صدرالدین شیرازی، عبدالرزاق لاهیجی، فیض کاشانی، شیخ احمد احسایی، شیخ محمد کریمخان کرمانی، شیخ ابوالقاسم خان کرمانی، متونی درباره عالم مثال و روز قیامت، گزینش و گزارش کرده است.

۲. انسان نورانی در تصوف ایرانی، ترجمه فرامرز جواهری نیا

تهران، انتشارات گلبیان، ۱۳۷۹. در مورد فلسفه اسلامی و اشراق که شامل یک پیشگفتار و شش بخش است، بخش اول با عنوان «جهت یابی» از دو قسمت: ۱. «قطب جهت یاب» ۲. «نمادهای شمال» تشکیل شده است. بخش دوم: «راهبری انسان نورانی» که شامل چهار قسمت است: ۱. بینش هرمسی سرشت کامل ۲. نوس هرمس و شبان هرمس ۳. فزورتی و والکایری ۴. جفت آسمانی (آیینهای ماندایی و مانوی).

نویسنده در بخش سوم با عنوان «خورشید نیمه شب و قطب آسمانی» به این موضوعات می‌پردازد: ۱. شمال کیهانی و حکمت الاشراق سهروردی (۱۱۹۱). ۲. رویاهای قطب در کارهای روزبهان شیرازی (۱۲۰۹). ۳. قطب: نماد جایگاه فرشته سروش. کوربن بخش چهارم را با عنوان «بینش نورسبز» به سه قسمت تقسیم کرده است:

۱. نجم‌الدین کبری (۱۲۲۰). ۲. نور و نیکار مینوی ۳. چهار سه گانه نفس ۴. همسان با همسان (جنس باجنس) ۵. کارکرد ذکر ۶. نور سبز ۷. حواس جهان فراجمی (غیبی) ۸. گویهای نور ۹. «شاهد آسمانی» ۱۰. میزانها و فرشته.

بخش پنجم به «نور سیاه» اختصاص دارد و شامل مباحث زیر است: ۱. نور بدون ماده ۲. آیین احساسهای نور (اشراقات) به باور نجم‌رازی (سال ۱۲۵۶). ۳. نور سیاه در «گلشن راز» (۱۳۱۷) آخرین بخش کتاب با عنوان «هفت پیامبر هستی» شامل این مطالب است:

۱. علاءالدوله سمنانی ۲. جهان رنگها و انسان نورانی ۳. رنگهای «وابسته به اندام» گونه.

پایان بخش کتاب، یادداشتهای نویسنده و یادداشت مترجم پیرامون «ورجمکرد» است.

ه

است. این بخش شامل سه فصل است که در آن: ۱. «اندیشه اهل سنت» ۲. «الهیات صوفیانه» ۳. «اندیشه شیعی» بررسی می شود. اندیشه اهل سنت به چهار گروه اختصاص دارد: ۱. فیلسوفانی چون ابهری، ابن سبعین، کاتب قزوینی، رشیدالدین فضل الله، قطب الدین رازی، در این قسمت مورد بررسی قرار می گیرد. ۲. متکلمانی چون فخرالدین رازی، ایچی، تفتازانی، جرجانی نیز در این قسمت معرفی می شوند. ۳. به مخالفان فلسفه چون ابن تیمیه و شاگردان او در قسمت سوم می پردازد. ۴. زکریای قزوینی، شمس الدین محمد آملی، ابن خلدون نیز به عنوان دانشنامه نویس در قسمت پایانی این فصل مورد بررسی قرار می گیرد.

در فصل دوم با عنوان «الهیات صوفیانه» زندگی و آراء روزبهان بقلی، عطار نیشابوری، عمر سهروردی، ابن عربی، نجم الدین کبری، سمنانی، علی همدانی، جلال الدین رومی، محمود شبستری و شمس الدین لاهیجی، عبدالکریم جبلی، نعمت الله ولی کرمانی، حرونیا و بکتاشیها، جامی، حسین کاشفی، عبدالغنی نابلسی، نورعلی شاه و ذهبیه بررسی می شود. کوربین در فصل سوم اندیشه حکماء و عرفای شیعی نظیر نصیرالدین طوسی، اسماعیلیان، جریان اشراقی، تشیع و کیمیا، ادغام عرفان ابن عربی در الهیات شیعی، صدرالدین دشتکی، میرداماد، میرفندرسکی، ملاصدرا، رجب علی تبریزی، قاضی سعید قمی، شیخ احمد احسانی و مکتب شیخی در کرمان، جعفر کشفی، هادی سبزواری و مکتب مشهد را مورد مطالعه قرار می دهد.

۴. روابط حکمت اشراق و فلسفه ایران باستان (محرکهای زرتشتی در فلسفه اشراق)

نوشته هانری کوربین ترجمه سید احمد فرید و عبدالحمید گلشن، تهران. انجمن ایران شناسی فرانسه در ایران، ۱۳۲۵ ش. شامل: سرآغازی از ابراهیم پورداود، دیباچه ای از هانری کوربین و متن کتاب که خود شامل سه بخش می شود:

۱. شناخت فرشتگان

۲. کیهان حوزه / فزه

۳. اثبات ازلی

متن رساله یکی از سخنرانیهای هانری کوربین در انجمن ایران شناسی است که همراه با ترجمه آن به چاپ رسیده است.

۳. تاریخ فلسفه اسلامی، هانری کوربین یا دو ترجمه: اسدالله مبشری، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۱، جواد طباطبائی، تهران، کوربین و انجمن ایران شناسی فرانسه ۱۳۷۳.

مبشری تا فصل هشتم یعنی تا حوزة اندلس این کتاب را ترجمه کرده، اما ترجمه طباطبائی متن کامل آن است. کتاب دارای دو بخش است، کوربین در بخش نخست، فصل اول منابع اندیشه فلسفی را در اسلام بررسی می کند، فصل دوم به رابطه «تشیع و حکمت نبوی» اختصاص دارد که در آن تشیع دوازده امامی، با مسائلی چون ادوار، توجه به باطن، پیامبرشناسی، امام شناسی، معرفت شناسی، تاریخ قدسی، امام غایب و معاد و نیز دوره های اسماعیلیه، اسماعیلیه فاطمی و اسماعیلیه دعوت جدید الموت بررسی و در پایان فصل میان اسماعیلیه و تصوف مقایسه ای صورت گرفته است.

فصل سوم به «کلام اهل سنت» یعنی معتزله و اشاعره می پردازد. فصل چهارم به رابطه فلسفه و علوم طبیعی اختصاص یافته و در آن مکتب هرمسی، جابر بن حیان و کیمیا، اخوان الصفا، رازی، بیرونی، خوارزمی، ابن هیثم و شاه مردان رازی بررسی می شود. فصل پنجم بررسی «فیلسوفان یونانی-عرب» است و در آن به کندی و شاگردانش، فارابی، ابوالحسن حنوفی، ابن سینا، ابن مسکویه، ابن فائک، ابن هندو، ابوالبرکات بغدادی و ابو حامد غزالی می پردازد. فصل ششم در مورد «تصوف» است و به عارفانی چون بایزید بسطامی، جنید، حکیم ترمذی، حلاج و احمد غزالی اختصاص دارد.

کوربین فصل هفتم را به بررسی آراء و آثار «سهروردی و حکمت اشراق» اختصاص داده و در پایان این فصل اشراقیان را معرفی می کند. در فصل هشتم کتاب حکمای «اندلس» چون ابن مسرر، ابن حزم، ابن باجه، ابن سید بظلیوسی، ابن طفیل و ابن رشد بررسی شده است.

بخش دوم کتاب که در ترجمه طباطبائی موجود است، به تاریخ فلسفه و فلاسفه از مرگ ابن رشد تا زمان حاضر پرداخته

در بخش اول کوربن بعد از خلاصه‌ای از زندگی سهروردی که او را شیخ شهید می‌نامد به طبقه بندی آثار او می‌پردازد. کوربن سپس به معنا، ریشه و مأخذ اشراق، مشرق، حکمت مشرقیه، حکمت مشارقه و تفاوت آن با حکمت مشرقیه ابن سینا از دید سهروردی، نیز نمایندگان این حکمت از منظرو، رابطه میان اشراق و معرفت، مراتب اشراق، ارتباط آن با ارباب الانواع، مبحث برازخ، نامه‌های ایرانی - مزدایی ارباب انواع می‌پردازد. این بخش با این مسئله به پایان می‌رسد که به نظر سهروردی فرشتگان عالم بالا به مثل افلاطونی منجر گردید.

بخش دوم: در مورد معنای کیان خره یا خوارنه، مصادیق آن، مشابهت کیان خره و حکیم کامل و تطبیق سوشینت موعود ایرانی و امام باطنی است.

بخش سوم: به توضیح در مورد طباع تام، تطبیق آن با دئای اوستایی پرداخته و اثبات انانیت را موجب جدایی و انفکاک از طباع تام می‌داند.

بخش اول و دوم را سیداحمد فرید و بخش سوم را عبدالحمید گلشن ترجمه کرده که ترجمه بخش اخیر روان‌تر است. ترجمه احمد فرید و عبدالله گلشن با اندکی دخل و تصرف در «مجموعه مقالات» نامه سهروردی (صص ۳۵۵-۳۹۷)

تبریزی می‌پردازد.

بخش چهارم با عنوان «چهار تقدیر تطبیقی فلسفه ایرانی پس از ابن رشد» به پنج موضوع اختصاص دارد که عبارت‌اند از: ۱. درباره تجدید خاطره‌ای که آینده در گرو آن است ۲. ابن عربی افلاطونی ۳. سهروردی مجدد ۴. سنت ابن سینایی ایرانی در مقایسه با مکتب ابن رشد ۵. درباره پیام فلسفه ایرانی.

۶. در احوال و اندیشه‌های هانری کوربن، تهران، هرمس، ۱۳۷۹ ش. مجموعه‌ای از سخنرانیهای ایراد شده در سمینار پیرامون آثار هانری کوربن (در تهران هشتم و نهم آبان ۱۳۷۴).

این مجموعه شامل: یک پیشگفتار است مقاله‌هایی با عنوان: ۱. آغاز از بزرگ نادرزاد ۲. دیداری با هانری کوربن از سیدجلال آشتیانی ۳. «عالم مثال» از دیدگاه هانری کوربن از غلامحسین ابراهیمی دینانی ۴. هانری کوربن و حکمت متعالیه شیعه: حسن سیدعرب ۵. خرد و حکمت و جنون در تصوف شبلی: پی‌یر لوری، ترجمه فاطمه ولیانی ۶. پژوهش در نوع‌شناسی روایات ملاقات با امام غایب (ع): محمدعلی امیر معزی، ۷. در ضیافت عالم معنوی: یحیی بونو، ترجمه غلامرضا ذات‌علیان ۸. مدخلی بر اندیشه فلسفی یوهان گئورگ هامان: رامین جهانگلو ۹. نکاتی

ه ه ه ه ه

به کوشش علی اصغر محمدخانی - حسن سیدعرب، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲، چاپ شده است.

۵. فلسفه ایرانی و فلسفه تطبیقی، هانری کوربن، ترجمه جواد طباطبایی، تهران، انتشارات توس، ۱۳۶۹. این کتاب مجموعه‌ای از متن چهار سخنرانی عمومی کوربن طی سالهای ۱۹۷۵ و ۱۹۷۶ در ایران است. بعد از پیشگفتار، کتاب از چهار بخش تشکیل شده است.

بخش اول با عنوان «معنای فلسفه تطبیقی چیست» شامل چهار قسمت است که عبارت‌اند از: ۱. فلسفه تطبیقی و پدیدارشناسی ۲. چگونه می‌توان از اصالت تاریخت خارج شد ۳. سه بحث تطبیقی نمونه ۴. ماجرای غربی و ماجرای غربی شدن.

کوربن بخش دوم را به «حضور چند فیلسوف ایرانی» اختصاص می‌دهد که شامل این موارد است: ۱. انگیزه‌ها و هدفهای منتخبانی از آثار حکمای ایرانی ۲. جریان میرداماد ۳. مکتب ملاصدرای شیرازی ۴. مکتب رجبعلی تبریزی ۵. جمع و تلفیق.

در بخش سوم، کوربن به برخی آراء «سه فیلسوف آذربایجانی» یعنی: ۱. شیخ اشراق سهروردی ۲. ودود تبریزی ۳. ملا رجبعلی

چند در مورد نیچه «اشراقی»: حامد فولادوند ۱۰. دیدارهای هانری کوربن: داریوش شایگان.

۷. جشن نامه هانری کوربن، زیر نظر سید حسین نصر، مؤسسه دانش ایرانی مؤسسه مطالعات اسلامی، انجمن فلسفه ایران، ۱۳۹۷ق.

از مجموعه مقالاتی به فارسی و فرانسه تدوین شده است. در بخش فارسی این مقالات به چشم می‌خورد:

۱. مقدمه زندگی و آثار و افکار استاد هانری کوربن، سیدحسین نصر

۲. سلسله‌الاولیا، نوربخش قهستانی، محمدتقی دانش‌پژوه

۳. شهاب‌الدین سهروردی و فلسفه اشراق، سیدجعفر سجادی

۴. رساله‌ای از ابن‌السمع در غایت فلسفه، مهدی محقق

۵. اصول فلسفه صدرالدین شیرازی، جواد مصلح

۶. منتخبانی از سه شاعر شیعی قرن هشتم، ایرج افشار

۷. رساله‌ای از محیی‌الدین عربی به یکی از مریدان خود، علی

شیخ‌الاسلامی

۸. هانری کوربن، آفاق تفکر معنوی در اسلام ایرانی، داریوش

شایگان، ترجمه باقر پرهام، تهران، فرزاد، چاپ دوم ۱۳۷۳

نویسنده، این اثر را به پنج کتاب اختصاص داده و در پایان نیز

بخشی به عنوان نتیجه گیری ارائه شده است. کتاب اول با عنوان «زائری از غرب» شامل پنج فصل است: ۱. سیر و سلوک معنوی کوربین ۲. تأویل که از دو قسمت کوربین و پروتستانتیسیم و کوربین و هایدگر تشکیل شده ۳. کوربین و جهان تفکر ایرانی ۴. متافیزیک تخیل (شامل: الف) عالم برزخی (صور مثالین ب) عالم مثال و عالم مرایاج (مغلوب شدن زمان و مکان ه) جهان صور مثالین پس از مرگ ۵. چهار مسیر کوربین در عالم ایرانی - اسلامی.

کتاب دوم با عنوان «از دایره نبوت تا دایره ولایت» شامل هفت فصل است: در فصل اول با عنوان مشکل کتاب مقدس به بررسی این مشکل در قرآن پرداخته است.

فصل دوم: به نبوت و ولایت (امامت) دایره نبوت، پیامبر اسلام ختم دایره نبوت، مقایسه ولی، نبی و رسول، دایره ولایت، سیر انفسی دوائر نبوت «هفت پیامبر وجود تو» پرداخته است. در فصل سوم: فلسفه نبوی: اتصال فیلسوف با نبی، فلسفه نبوی و فرشته باوری، رد تصوف حلول و تاریخ فلسفه نبوی و تشیع را توضیح می دهد. در فصل چهارم: تشیع و باطن اسلام و تأویل مقایسه می شود و سه پیکاری که تشیع با تسنن، فقها و تصوف دارد مطرح می شود.

فصل پنجم: به بحث امامت اختصاص دارد. در فصل ششم:

نفس بعد از مرگ، اندیشه ملاصدرا پس از مرگ وی، ارائه می شود.

شایگان کتاب چهارم را به «تمثیل عرفانی تارویداد آن در درون» اختصاص می دهد که شامل هفت فصل است: در فصل اول، فلسفه «اشراقی» بوعلی سینا، رساله «حی بن یقظان، رساله الطیر، دگردیسیهای تمثیل پرند» در شعر عرفانی فارسی، حکایت «سلامان و ابسال بررسی می شود. در فصل دوم «ابن سینا و سهروردی» در حوزه اشراقی مقایسه می شود. در فصل سوم «سهروردی و تمثیلهای عرفانی او» بررسی می شود که در این رابطه رویداد به عنوان حکایت، مراتب سه گانه حکایت، ناکجا آباد یا عالم مثال، تخیل فعال به عنوان اندام ادراکی در ماوراء حس بررسی می گردد. فصل چهارم در مورد «قصه غربت الغریبه یا حکایت سیر و سلوک» است. در فصل پنجم با عنوان «دیدار با فرشته خویش یا فرآیند فردانیت» این موضوعات به چشم می خورد: فرشته - خود - طبیعت تامه، دو بال جبرئیل. در فصل ششم «از حماسه پهلوانی به حماسه عرفانی» ره یافته و در آن کیخسرو به عنوان صورت نوعی جوانمرد معرفی شده و با خورنه شاهانه یا خزانه کیانی و جام جم مقایسه و نیز داستان رمزی از تولد زال یا مرگ اسفندیار در نظر سهروردی مورد بررسی قرار گرفته

است. در فصل هفتم «دگردیسی در چهره الاهی عشق» سه نمود نیکویی، مهر، اندوه سهروردی جایگزین عقل، نفس فلکی و آسمان ابن سینا شده.

در کتاب پنجم با عنوان «از عشق انسانی به عشق ربانی» نه فصل مطرح شده است: در فصل اول «روزبهان یا شیخ شطاح» در فصل دوم «آغانه و آزمون حجاب» فصل سوم «سلوک درونی» شامل شش موضوع می شود که عبارت انداز: ۱. تجلی به عنوان جمال الاهی در انسان، ۲. محمد (ص) پیامبر مذهب عشق، ۳. التباس یا نمود آینه، ۴. سرچشمه ازلی عشق، ۵. از عشق مجازی به عشق حقیقی، ۶. از توحید ظاهری به توحید باطنی.

فصل چهارم به «شطاحیات» اختصاص دارد: فصل پنجم به «ابن عربی و تخیل خلاق» می پردازد. در فصل ششم نیز به «تجلی، نور ازلی و اسماء الاهی» پرداخته می شود. در فصل هفتم «تخیل خلاق به عنوان تجلی» بحث شده و در آن خیال متصل و خیال منفصل، خیال و جهان برزخ و تخیل و تأویل بررسی می شود، نیز خدای متخیل و «خدای مخلوق اعتقادات» تخیل، میعادگاه عشق انسانی و عشق ربانی مطرح شده. فصل هشتم «مذهب عشق»، در فصل نهم نیز نیایش و یگانگی خدا و انسان «در خدا شیفستگی» ارائه شده، در پایان نیز نویسنده فعلیت اندیشه هانری کوربن را تحلیل و بررسی می کند.

دوازده امام به عنوان منظومه آسمان نبوت و برزخ غیبت مطرح شده و در بخش دیگری به فتوت معنوی پرداخته است. فصل هفتم به اسماعیلیه به عنوان توحید باطنی اختصاص دارد. نویسنده در کتاب سوم بحث اصالت ماهیت و اصالت وجود را مطرح می کند. این قسمت با «ابن رشد و ابن سینا» شروع شده، «فلسفه بوعلی به آمیزش فلسفه مشاء با دید نو افلاطونی» تعبیر شده، در بحث از اصالت ماهیت جهان شناسی یا صدور عقول، فرشته باوری، علم المعرفه مطرح گردیده. فصل سوم «مکتب لاتینی بوعلی» است. در فصل چهارم با عنوان «سهروردی و حکمت اشراق» شجره نسب اشراق، سهروردی و ایران، بررسی شده است. «تلفیق فلسفه و تجربه عرفانی» که موضوعات مشارق و مغارب، علم حضوری و علم حصولی را دربردارد، فصل پنجم را تشکیل می دهد.

در فصل ششم «خورنه» با طبقات دوگانه وجود، صورت نفس و سکینه و نور نبوی مقایسه می شود. فصل هفتم: به ملاصدرا یا حکمت حضور و شهود اختصاص دارد. فصل هشتم در مورد تقدم وجود یا اگریستانس است. فصل نهم و دهم و یازدهم به ترتیب به «حرکت جوهری»، «اتحاد عاقل و معقول»، «عنصر مثالی و جهان نفس» مربوط می شود. در فصل دوازدهم «رستاخیز سه گانه» فلسفه حضور و شهود، رشد سه گانه شدن